

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Факультет № 6
Кафедра кримінального права та кримінології

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО ПРАКТИЧНИХ (СЕМІНАРСЬКИХ) ЗАНЯТЬ
з навчальної дисципліни
Кримінально - правова кваліфікація
вибіркових компонент освітньої програми другого
(магістрського) рівня вищої освіти
081 Право (правозастосування)

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 25.09.2023 р. № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол 21.09.2023 р. № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 22.09.2023 р. № 8

Розглянуто на засіданні кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6 ХНУВС (протокол № 7 від 28.08.2023 р.)

Розробники:

Завідувач кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6 ХНУВС,
д.ю.н., професор **Харченко В. Б.**

Доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету № 6 ХНУВС,
к.ю.н., доцент **Вапсва Ю. А.**

Рецензенти:

Професор кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 ХНУВС,
доктор юридичних наук **Ященко А. М.**

В.о. завідувача кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, кандидат юридичних
наук, доцент **Рибалко Г.С.**

1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (денна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Практичні заняття	Семінарські заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
	Семестр 2						
Тема № 1. Поняття та значення кримінально-правової кваліфікації	6	2	-	2	-	2	
Тема № 2. Підстави кримінально-правової кваліфікації	10	2	2	2	-	4	
Тема № 3. Кваліфікація правопорушення з урахуванням стадії його вчинення	14	2	4	2	-	6	
Тема № 4. Кваліфікація правопорушень, вчинених у співучасті	16	2	4	4	-	6	
Тема № 5. Кваліфікація множинності правопорушень	10	2	-	2	-	6	
Тема № 6. Кваліфікація правопорушень при конкуренції кримінально-правових норм	8	-	2	2	-	4	
Тема № 7. Кваліфікація діяння при деяких видах помилок у кримінальному праві	12	-	2	4	-	6	
Тема № 8. Розмежування правопорушень в ході кримінально-правової кваліфікації	8	-	2	2	-	4	
Тема № 9. Кваліфікація діянь, вчинених за обставин, що усувають їх злочинність та позитивної посткримінальної поведінки	8	-	2	2	-	4	
Тема № 10. Кваліфікація діянь, вчинених за відсутності ознак злочину	8	-	2	2	-	4	

Тема № 11. Зміна кримінально-правової кваліфікації	6	-	-	2	-	4	
	90	10	20	10	-	50	залік

2. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (заочна форма навчання)

Номер та назва теми	Кількість годин відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Практичні заняття	Семінарські заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Тема № 1. Поняття та значення кримінально-правової кваліфікації	8	-	-	2	-	6	
Тема № 2. Підстави кримінально-правової кваліфікації	8	-	-	2	-	6	
Тема № 3. Кваліфікація правопорушення з урахуванням стадії його вчинення	10	2	-	-	-	8	
Тема № 4. Кваліфікація правопорушень, вчинених у співучасті	10	2	-	-	-	8	
Тема № 5. Кваліфікація множинності правопорушень	10	-	2	-	-	8	
Тема № 6. Кваліфікація правопорушень при конкуренції кримінально-правових норм	6	-	-	-	-	6	
Тема № 7. Кваліфікація діяння при деяких видах помилок у кримінальному праві	10	-	2	-	-	8	
Тема № 8. Розмежування правопорушень в ході кримінально-правової кваліфікації	8	-	-	-	-	8	
Тема № 9. Кваліфікація діянь, вчинених за обставин, що усувають їх злочинність та	8	-	2	-	-	6	

позитивної посткримінальної поведінки							
Тема № 10. Кваліфікація діянь, вчинених за відсутності ознак злочину	6	-	-	-	-	6	
Тема № 11. Зміна кримінально-правової кваліфікації	6	-	-	-	-	6	
	90	4	6	4	-	76	залік

3. Методичні вказівки до практичних (семінарських) занять

Тема № 1. Поняття та значення кваліфікації злочинів Семінарське заняття

Тема: Поняття кримінально-правової кваліфікації

Кількість годин – 2.

Навчальні питання:

1. Зміст та обсяг поняття кримінально-правової кваліфікації.
2. Поняття та види принципів кримінально-правової кваліфікації.
3. Види та функції кваліфікації правопорушень.
4. Значення правильної кваліфікації правопорушень.
5. Структура кваліфікації правопорушень.
6. Структура кримінально-правової норми.
7. Стадії та етапи кваліфікації злочинів. Формула кваліфікації.
8. Значення роз'яснень Пленуму Верховного Суду України для кваліфікації злочинів. Проблемні аспекти визначення місця судового прецеденту в кримінальному праві України.

Загальні рекомендації по вивченню теми

Встановлення поняття кримінально-правової кваліфікації доцільно розпочати зі з'ясування значення слова, яке лежить в основі відповідного терміну. Слово кваліфікація походить від двох латинських слів - qualis (якість, який за якістю) та facio (роблю). Таким чином, в буквальному перекладі кваліфікація - це визначення якості, оцінка. При розгляді цього питання необхідно провести співвідношення між формулюваннями «кваліфікація злочинів» і «кримінально-правова кваліфікація».

Поняття кримінально-правової кваліфікації, як і будь-яке інше, характеризується такими найважливішими рисами, як зміст і обсяг. Зміст аналізованого поняття характеризується тим, що:

- 1) кваліфікація - це частина процесу застосування кримінального закону.
- 2) в ході кримінально-правової кваліфікації оцінці підлягає суспільно-небезпечна поведінка.
- 3) зміст кримінально-правової кваліфікації полягає у визначенні кримінально-правової норми, яка передбачає скоєне діяння.

Обсяг поняття кримінально-правової кваліфікації визначається шляхом поділу цього поняття в ході якого вказується окремі види такої кваліфікації. Найпростішим

і, відповідно, найточнішим і логічно бездоганим є дихотомічний поділ поняття кримінально-правової кваліфікації - двочленний поділ на дві частини, коли обсяг поняття ділиться на два суперечливих поняття (А та не-А). Провівши такий поділ поняття кримінально-правової кваліфікації, отримаємо дві частини - «кваліфікація злочинів» і «кваліфікація не злочинів». Користуючись термінологією, більш звичною для юристів, другу частину можна іменувати «кваліфікація суспільно небезпечних діянь, які не є злочинами».

З'ясовуючи друге питання, окрім формулювання поняття та визначення видів принципів кримінально-правової кваліфікації, необхідно звернути увагу на те, що у кримінально-правовій літературі це питання не знаходить певного вирішення, його висвітлення взагалі перебуває на початковій стадії.

Розглядаючи третє питання варто зазначити, що визначення видів кваліфікації злочинів можливо на підставах різних критеріїв, які покладаються в основу її розмежування (диференціації). У теорії кваліфікації злочинів є різні підходи до визначення кількості таких критеріїв, їхнього обсягу та змісту, переліку конкретних різновидів кваліфікації, що містить кожний з цих критеріїв. У цьому аспекті, виходячи із дихотомічного поділу поняття кримінально-правової кваліфікації, можна говорити, наприклад, про такі види кваліфікації злочинів (кваліфікація закінченого злочину; кваліфікація готування до злочину; кваліфікація замаху на злочин; кваліфікація злочину, вчиненого однією особою; кваліфікація злочину, вчиненого у співучасті; кваліфікація одиничного злочину; кваліфікація множинності злочинів), та такі види кваліфікації не злочинів (кваліфікація суспільно небезпечних діянь неосудних; кваліфікація суспільно небезпечних діянь осіб, котрі не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність; кваліфікація діянь, вчинених за обставин, що усувають їх злочинність; кваліфікація позитивної посткримінальної поведінки). Крім того, залежно від елементів складу злочину кваліфікація поділяється на такі види: за об'єктом, об'єктивною стороною, суб'єктом та суб'єктивною стороною. Залежно ж від конкретної групи злочинів, передбаченої відповідним розділом Особливої частини КК України, вирізняють 20 видів кваліфікації.

Важливим питанням кваліфікації злочинів є визначення функцій кримінально-правової кваліфікації. У кримінально-правовій літературі з цього питання єдності думок відсутня. При його розгляді слід звернутися до наукових праць В.О. Навроцького.

Аналізуючи значення правильної кваліфікації злочинів, слід виходити з того, що кримінально-правову кваліфікацію слід вважати правильною тоді, коли вона здійснена на підставі повного, всебічного і об'єктивного дослідження фактичних обставин справи та застосування кримінального закону відповідно до загальновизнаних принципів кваліфікації. Значення кваліфікації можна охарактеризувати шляхом вказівки на ті питання, вирішення яких обумовлене проведеною кваліфікацією.

У п'ятому питанні слід мати на увазі, що до структури кримінально-правової кваліфікації включається: об'єкт кваліфікації злочинів, суб'єкт кваліфікації злочинів (офіційна та неофіційна кримінально-правова кваліфікація); зміст кримінально-правової кваліфікації.

При розгляді шостого питання слід засвоїти поняття і структуру кримінально-правової норми. Тут слід звернути увагу на те, що у кримінально-правовій літературі єдності думок у цьому питанні не існує. Деякі науковці вважають, що кримінально-правова норма має дві складові (Ю.В. Баулін, О.В. Наден та ін.), інші - три складові (П.Л. Фріс, П.В. Хряпінський, А.М. Яценко та ін.).

Розгляд сьомого питання зумовлює визначення етапів та стадій кримінально-правової кваліфікації. Для цього варто ознайомитися з відповідною науковою працею О.В. Навроцького.

Окремого розгляду при висвітленні питань кваліфікації злочинів потребують постанови Пленуму Верховного Суду України, що в різний час мали різну правову природу. Від часу набрання чинності КК України з'явилося чимало законів України, якими внесено зміни та доповнення до чинного кримінального законодавства. У зв'язку з цим набуває актуальності питання правозастосовного тлумачення закону про кримінальну відповідальність. При вивченні цього питання варто проаналізувати проблему визначення місця судового прецеденту в кримінальному праві України. Сьогодні у науковому середовищі дедалі частіше звертається увага на те, що, по-перше, для застосування права недостатньо упевнитися в існуванні тієї чи іншої юридичної норми, а необхідно ще й встановити її точний зміст. По-друге, закони бувають неточними, неясними, неповними і суперечливими, а суди, застосовуючи закони, не можуть відмовитися від вирішення справ на основі недоліків законів. По-третє, відмінність у розумінні законів призводить до різних наслідків їх застосування, а це порушує принцип єдності правового порядку і принцип рівності для усіх його застосувань. Тому суди повинні мати закріплене законом право не лише з'ясовувати справжній зміст неясних законів, а й заповнювати пробіли в законах та усувати ті суперечності, які в них існують (М.І. Хавронюк). Таким чином, судовий прецедент, створений вищою судовою інстанцією, повинен у майбутньому стати потужним джерелом кримінального права (судовий прецедент наразі створений Європейським судом з прав людини - вже є) і, як наслідок, мати важливе значення для кваліфікації злочинів.

ЛІТЕРАТУРА

Нормативні акти: 1-14;

Основна: 1-10;

Додаткова: 1-20.

Тема № 2. Підстави кримінально-правової кваліфікації (кваліфікація злочинів)

Семінарське заняття

Тема: Підстави кримінально-правової кваліфікації

Кількість годин – 2.

Навчальні питання:

1. Поняття і види підстав кваліфікації правопорушень.
2. Фактична підстава кримінально-правової кваліфікації.
3. Проблеми встановлення юридичної підстави кримінально-правової кваліфікації.

4. Склад правопорушення та його значення для кваліфікація правопорушень.
5. Кваліфікація за ознаками об'єкта правопорушення.
6. Кваліфікація за ознаками об'єктивної сторони правопорушення.
7. Кваліфікація за ознаками суб'єктивної сторони правопорушення.
8. Кваліфікація за ознаками суб'єкта правопорушення.
9. Особливості конкретизації окремих різновидів ознак юридичного складу правопорушення при кваліфікації правопорушень.

Загальні рекомендації по вивченню теми

Під час вивчення першого питання студентам слід знати, що слово «підстава» має багатий семантичний зміст. Воно, зокрема, означає вихідні, головні положення. Діяти на підставі чого-небудь - означає спиратися на щось, мати щось за основу, відштовхуватися від чогось, мати щось як виправдання, достатній привід для діяльності. Тому може йтися, що підстави кримінально-правової кваліфікації - це правові явища, виходячи з яких здійснюється кримінально-правова оцінка діяння, те, що лежить у її основі. Кваліфікацію діяння можна здійснювати, лише маючи для цього відповідні підстави. Причому вони мають бути наявними вже на момент початку діяльності з кримінально-правової оцінки вчиненого діяння і у її ході залишатися незмінними. Тут слід звернути увагу на те, що у кримінально-правовій літературі поряд з поняттям підстав кваліфікації використовується також поняття її передумов. Передумови кваліфікації - те, що передує кваліфікації, це діяльність, яка, власне, приводить до виникнення її підстав. Тому підстави кваліфікації слід відрізняти від її передумов. При аналізі видів підстав кримінально-правової кваліфікації слід мати на увазі, що у теорії кримінального права прийнято виділяти фактичну і юридичну підстави кримінально-правової кваліфікації.

При вивченні другого питання студенти мають засвоїти, що під фактичною підставою кваліфікації здебільшого розуміють вчинене діяння, фактичні обставини, які підлягають правовій оцінці, співставляються з правовою нормою. Але тут слід уточнити, що саме по собі діяння не може бути визнане підставою кримінально-правової кваліфікації. Для того, щоб воно увійшло у сферу уваги органів, які здійснюють кваліфікацію, потрібна наявність доказової інформації про скоєне. Кваліфікації, врешті-решт, піддається не стільки те, що фактично вчинене, скільки те, яке встановлене у ході дізнання, досудового і судового слідства. Крім того, фактичні обставини не можуть безпосередньо співставлятися з правовою нормою, оскільки це явища різнопорядкові. Таким чином, фактичною підставою кваліфікації виступає не саме вчинене діяння, а інформація про нього, яка стала відома відповідним органам і одержана ними у законному порядку.

Питання про те, що слід розуміти під юридичною підставою кримінально-правової кваліфікації, не знаходить однозначного вирішення у юридичній літературі. Одні автори називають такою підставою склад злочину, інші - вважають нею кримінально-правову норму, ще одна позиція полягає у визнанні цією підставою самого кримінального закону. При цьому часто має місце фактичне ототожнення понять складу злочину, правової норми, статті закону як підстав кваліфікації. О.В. Навроцький відзначає, що кожна з наведених позицій відображає певний аспект того, що ж виступає юридичною підставою кримінально-правової

кваліфікації. Утім, на його думку, юридичною підставою кримінально-правової кваліфікації виступають статті Загальної та Особливої частини КК України.

При розгляді четвертого питання треба мати на увазі, що незалежно від будь-якої із вказаних позицій щодо проблеми визначення юридичної підстави кваліфікації злочину, склад злочину відіграє важливе значення при кримінально-правовій кваліфікації. Без складу злочину кримінально-правова кваліфікація неможлива. Тому, при розгляді п'ятого, шостого, сьомого і восьмого питання, необхідно мати на увазі, що складу злочину властива низка важливих функцій (фундаментальна, процесуальна, розмежувальна, гарантійна). Відсутність хоча б одного з його елементів (об'єкту, об'єктивної сторони, суб'єкту, суб'єктивної сторони) свідчить про відсутність у діянні особи складу злочину, що, своєю чергою виключає кримінальну відповідальність.

Останнє питання зумовлює розгляд особливостей конкретизації окремих різновидів ознак юридичного складу злочину при кваліфікації злочинів. Мова йде про те, що в національному кримінальному праві хоча і є загальновизнаним існування складу злочину та його чотирьох елементів, проте існують певні суперечності щодо переліку конкретних ознак, які їх утворюють, їхніх дефініцій, функцій. Наприклад, деякі науковці визнають ознакою суб'єктивної сторони складу злочину емоційний стан, інші – ні. Це, у свою чергу, свідчить, що проблема конкретизації окремих різновидів ознак юридичного складу злочину в кримінальному праві України та їх впливу на кваліфікацію злочинів потребує подальшої розробки. В контексті цього, заслуговує уваги позиція вищої судової інстанції. У пункті 23 постанови ПВСУ № 2 від 07.02.2003 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи», зокрема, вказано, що суб'єктивна сторона вбивства або заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, відповідальність за які передбачено статтями 116 і 123 КК, характеризується не лише умислом, а й таким емоційним станом винного, який значною мірою знижував його здатність усвідомлювати свої дії або керувати ними. Необхідною умовою кваліфікації дій винного за зазначеними статтями є сильне душевне хвилювання, що раптово виникло внаслідок протизаконного насильства, систематичного знущання чи тяжкої образи з боку потерпілого. У пункті ж 25, відзначено, що за заподіяння (умисно або через необережність) середньої тяжкості чи легкого тілесного ушкодження у стані сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірною поведінкою потерпілого, кримінальної відповідальності чинним КК не встановлено.

ЛІТЕРАТУРА

Нормативні акти: 1-14;

Основна: 1-10;

Додаткова: 1-20.

Тема № 3. Кваліфікація правопорушення з урахуванням стадії його вчинення

Семінарське заняття

Тема: Кваліфікація попередньої злочинної діяльності

Кількість годин – 2.

Навчальні питання:

1. Кваліфікація закінченого правопорушення.
2. Особливості кваліфікації готування до правопорушення.
3. Особливості кваліфікації замаху на правопорушення.
4. Особливості кваліфікації у зв'язку з добровільною відмовою від вчинення правопорушення.
5. Формула кваліфікації при попередній злочинній діяльності.

Загальні рекомендації по вивченню теми

Кримінальне законодавство передбачає відповідальність не лише за закінчене посягання, а і за готування до злочину та замах на нього. Тому кваліфікація злочину передбачає встановлення стадії його вчинення. Не зважаючи на те, що у КК України є спеціальні положення, які стосуються відповідальності за готування до злочину та замах на нього (статті 13-16), що відповідні проблеми давно розробляються у теорії кримінального права, врахування стадії вчинення злочину в ході його кваліфікації становить певні складнощі у правозастосовній практиці.

Найбільше утруднень виникає у зв'язку з визначенням моменту закінчення окремих видів злочинів, кваліфікацією посягань, у яких є ознаки одночасно і попередньої злочинної діяльності, і закінчених злочинів, кваліфікацією готування до злочину і замаху на нього при альтернативному та неконкретизованому умислі тощо. Ці труднощі значною мірою викликані тим, що у чинному законодавстві питання кваліфікації закінченого злочину та попередньої злочинної діяльності не регламентовані, а у теорії кримінального права багато питань залишаються поза увагою дослідників або ж вирішуються суперечливо.

Починаючи вивчення даної теми, слід мати на увазі, що закінчений злочин - це типовий вид злочину, ознаки якого встановлені у нормах Особливої частини КК, стосовно якого сконструйовані основні інститути Загальної частини (вина, співучасть, причетність тощо).

За загальним правилом, злочин визнається закінченим, якщо у фактично скоєному є всі ознаки посягання, передбачені статтею Особливої частини КК. З наведеного випливає, що при визначенні моменту закінчення злочину потрібно враховувати: описання злочину в Особливій частині КК - чим більше ознак злочину названо у диспозиції статті КК, тим більше їх потрібно для того, щоб були підстави вважати злочин закінченим; фактичне виконання об'єктивної сторони злочину - злочин може бути визнаний закінченим лише тоді, коли є всі обов'язкові ознаки об'єктивної сторони.

У статтях Особливої частини КК злочини описуються по-різному, що враховується при визначенні моменту закінчення передбачених відповідними нормами злочинів. Можуть бути виділені, принаймні, три варіанти формулювання диспозицій кримінально-правових норм і, відповідно, три різновиди вище сформульованого правила про момент закінчення злочину - стосовно злочину з матеріальним складом, формальним складом, усіченим складом. Існують також особливості у моменті закінчення так званих складних одиничних злочинів - триваючих, продовжуваних, складених, а також злочинів, вчинених у співучасті. На це необхідно звернути увагу.

При розгляді наступних питань теми необхідно проаналізувати особливості кваліфікації конкретних видів попередньої злочинної діяльності.

Готування до злочину та замах на злочин, відзначає О.В. Навроцький, характеризуються, зокрема, тим, що при їх вчиненні відсутні всі ознаки злочину, передбачені статтею Особливої частини кримінального закону. Водночас, відсутність ознак складу злочину, які належать до об'єкта та суб'єкта посягання, свідчить не про те, що має місце незакінчений злочин, а про відсутність складу злочину взагалі. Отже, можна констатувати, що готування до злочину і замах на нього характеризуються недорозвиненою об'єктивною стороною. Для готування характерна повна відсутність діянь, які описані у диспозиції статті Особливої частини, а тим більше суспільно небезпечних наслідків; для замаху - відсутність суспільно небезпечних наслідків чи (та) неповне або часткове виконання діяння, яке є ознакою об'єктивної сторони відповідного злочину. Тобто, незакінчений злочин має місце при відсутності деяких обов'язкових ознак складу злочину, описаного у статті Особливої частини.

У зв'язку з цим постає питання про підставу кримінальної відповідальності за готування до злочину та замах на нього, причому за тією ж статтею Особливої частини, яка передбачає відповідний закінчений злочин.

Пануюча у теорії кримінального права та на практиці думка про те, що підставою кримінальної відповідальності є наявність у посяганні всіх ознак складу злочину у даному випадку не спрацьовує. На думку П.Л. Фріса, визначати підставу кримінальної відповідальності для випадків притягнення до неї за дії, що утворюють готування або замах на злочин, в тому вигляді як це здійснено у чинному кримінальному законі – некоректно, а з правової точки зору і протиправно. Адже, ч. 1 ст. 13 КК, визначаючи поняття закінченого злочину, справедливо вказує, що таким є діяння, яке “містить усі ознаки складу злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК.” Частина 2 цієї статті називаючи незакінчений злочин, яким є готування та замах, не визначає їх змісту. Зіставлення ч. 1 та ч. 2 ст. 13 КК приводить до висновку, що готування та замах, як незакінчені злочини не містять всіх ознак складу злочину – їх містить виключно закінчений злочин, що визнає і сам законодавець. Отже, сама стаття несе в собі глибоке внутрішнє протиріччя. Елементарне логічне тлумачення норм, що вона містить, підтверджує висловлену думку про відсутність у діяннях, які утворюють готування та замах на злочин складу злочину. Виходячи з цього, залишається зробити лише один крок і зафіксувати на законодавчому рівні, що склад злочину не може розглядатися як підстава кримінальної відповідальності для випадків вчинення готування та замаху на злочин. Такою підставою повинно бути щось інше.

Між, тим загальноприйнятою сьогодні є думка, яка полягає у тому, що готування і замах становлять собою склад злочину, ознаки якого передбачені як статтею Особливої частини про відповідний закінчений злочин, так і статтею Загальної частини, що передбачає незакінчений злочин. Склад незакінченого злочину містить ознаки відповідного закінченого посягання (крім відповідних ознак об'єктивної сторони), ознаки об'єктивної сторони, котрих бракує, «заміщуються» ознаками готування до злочину чи замаху на злочин (які передбачені ч. 1 ст. 14 або ч. 2 чи ч. 3 ст. 15 КК 2001 р.). Відсутні ознаки об'єктивної сторони доказуються не

як такі, які фактично настали, а як ті, що повинні були настати, якщо їх настанню не перешкодили б обставини, незалежні від волі особи. Саме тому, що у чинному законодавстві склад готування до злочину і замаху на злочин встановлені статтею Особливої частини та ч. 1 ст. 14 або ч.ч. 2, 3 ст. 15 КК, при кваліфікації попередньої злочинної діяльності потрібно посилається також на статтю Особливої частини, яка передбачає відповідний закінчений злочин, і на вказані статті Загальної частини КК.

При розгляді наступного питання слід мати на увазі, що при кваліфікації добровільної відмови від вчинення злочину, необхідно вирішувати такі питання: 1) чи є злочином посягання, від доведення якого до кінця була добровільна відмова; 2) визначення того, що добровільна відмова сталася до моменту закінчення злочину; 3) встановлення ознак добровільної відмови; 4) відмежування добровільної відмови від суміжних інститутів кримінального права.

Вивченні студентами останнього питання зумовлює ознайомлення з положенням ст. 16 КК України.

При розгляді кожного питання теми студент повинен доповісти рішення практичних завдань, які завчасно призначив викладач. Це рішення повинно бути проаналізоване відповідно до чинного законодавства та практики його застосування, і викладене письмово у зошиті для семінарських і практичних занять.

ЛІТЕРАТУРА

Нормативні акти: 1-14;

Основна: 1-10;

Додаткова: 1-20.

Тема № 4. Кваліфікація правопорушень, вчинених у співучасті Семінарське заняття № 1

Тема: Кваліфікація співучасті з урахуванням виду співучасника та її форм.
Кількість годин – 2.

Навчальні питання:

1. Загальні положення кваліфікації правопорушень, вчинених у співучасті.
2. Особливості кваліфікації співучасті з врахуванням виду співучасника.
3. Особливості кваліфікації співучасті з урахуванням її форми.

Загальні рекомендації по вивченню теми

Вчинення злочинів у співучасті досить часто зустрічається у правозастосовній практиці. При цьому доводиться констатувати, що при їх вирішенні допускається немало помилок, свідченням чого є значна кількість змін у кваліфікації скоєного. Вищестоящі інстанції часто змінюють чи скасовують процесуальні документи саме через те, що неправильно визначається вид співучасника та форма співучасті, її вбачають там, де насправді має місце лише збіг у часі та місці окремих посягань, не враховуються індивідуальні особливості окремих співучасників та їх вплив на кваліфікацію дій інших співучасників тощо. Доводиться констатувати, що Вища судова інстанція допускає непослідовність у своїх вказівках стосовно кваліфікації дій співучасників, що, у свою чергу, перешкоджає однозначності і стабільності при застосуванні кримінально-правових норм.

Теоретичне дослідження питань кваліфікації злочинів, вчинених у співучасті,

характеризується, з одного боку, наявністю великої кількості опублікованих праць, з другого - значними розбіжностями у вирішенні окремих питань. З цього приводу в юридичній літературі вказують, що, незважаючи на майже 200-річну історію вивчення даного інституту, в теорії кримінального права і по сьогодні спостерігаємо значні розбіжності в думках щодо актуальних питань співучасті. Недостатньо чітка регламентація їх у кримінальному законі призводить до неоднозначності судових рішень і численних помилок при кваліфікації та призначенні покарань. Більше того, спроби регламентувати певні положення у КК призвели до того, що спори з окремих позицій кваліфікації дій співучасників стали ще гострішими, з'ясувалися прогалини у теоретичній розробці низки питань.

При характеристиці загальних положень кваліфікації злочинів, вчинених у співучасті необхідно, перш за все, ретельно проаналізувати положення, сформульовані в ст. 26 КК України. Для цього слід розкрити об'єктивні (участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні злочину та спільність їх дій) та суб'єктивні (спільність умислу, участь у вчиненні умисного злочину) ознаки співучасті у злочині, а також показати значення цього інституту в кримінальному праві. Особливу увагу потрібно приділити аналізу злочинів, при вчиненні яких співучасть не може мати місце, визначенню підстави кримінальної відповідальності за злочини, вчиненні у співучасті, окреслити загальні правила кваліфікації злочинів, вчинених у співучасті.

Висвітлюючи друге питання, потрібно звернутися до ст. 27 КК України. На підставі закону та за допомогою відповідної літератури слід показати ті критерії, за якими провадиться поділ співучасників на види, а потім послідовно дати характеристику виконавцю (співвиконавцю), організатору, підбурювачу та посібнику в злочині. При цьому необхідно докладно розкрити об'єктивні та суб'єктивні ознаки дії (бездіяльності) кожного з названих співучасників. Потім необхідно показати особливості кваліфікації посягання виконавця, співвиконавця, організатора злочину, підбурювача і пособника. Тут також варто показати особливості кваліфікації при поєднанні в одній особі функцій співучасника декількох видів.

При розгляді третього питання слід мати на увазі, що злочин, вчинений у співучасті може й повинен бути розглянутий з двох сторін – щодо характеру діяльності кожного із співучасників та стосовно того, що становить діяльність всіх співучасників, взятих у сукупності. Якщо вид співучасника виділяється з врахуванням виконуваної ним ролі, то форма співучасті характеризує ступінь згуртованості співучасників, те, наскільки узгодженими були їх дії, наскільки стійким виявилось їх об'єднання. Врахування при кваліфікації виду співучасника передбачає визначення його індивідуальної ролі у спільному злочині. Врахувати ж форму співучасті при кваліфікації означає дати оцінку діям всіх співучасників, визначити міру їх згуртованості.

При кваліфікації злочинів, вчинених при наявності певних форм співучасті, менше значення надається характеру поведінки конкретного учасника злочину, а більше - самому факту належності до злочинного угруповання. Допускається відступ від принципу персональної відповідальності, оскільки співучаснику інкримінується не лише результат його особистих дій, а й спільних, інколи - дій,

яких він сам не виконував.

При розгляді кожного питання теми студент повинен доповісти рішення практичних завдань, які завчасно призначив викладач. Це рішення повинно бути проаналізоване відповідно до чинного законодавства та практики його застосування, і викладене письмово у зошиті для семінарських і практичних занять.

ЛІТЕРАТУРА

Нормативні акти: 1-14;

Основна: 1-10;

Додаткова: 1-20.

Семінарське заняття № 2

Тема: Кваліфікація невдалої співучасті, співучасті у незакінченому правопорушенні та співучасті у правопорушеннях зі спеціальним суб'єктом

Кількість годин – 2.

Навчальні питання:

1. Кваліфікація невдалої співучасті та співучасті у незакінченому правопорушенні.
2. Особливості кваліфікації співучасті у правопорушеннях зі спеціальним суб'єктом.
3. Особливості кваліфікації причетності до правопорушення.
4. Формула кваліфікації правопорушень, вчинених у співучасті.

Загальні рекомендації по вивченню теми

Аналізуючи перше питання, необхідно дати поняття невдалої співучасті. При подальшому його вивченні слід мати на увазі, що кримінально-правова оцінка невдалої співучасті має бути диференційована з врахуванням характеру виконуваної винним ролі, ступеня розвитку злочинної діяльності «невдалого співучасника» та причин, у зв'язку з якими співучасть виявилася невдалою. Тому питання кваліфікації такого роду посягань повинні вирішуватися з врахуванням класифікації видів невдалої співучасті. Зокрема, за характером ролі, яку намагався виконати співучасник у спільному злочині, невдала співучасть поділяється на: невдалу організацію злочину; невдале підбурювання до злочину; невдале пособництво.

Співучасть у незакінченому злочині має місце тоді, коли діяльність виконавця переривається на попередніх стадіях. На відміну від невдалої співучасті, коли спільне вчинення злочину взагалі відсутнє, при співучасті у незакінченому злочині виконавець вчиняє кримінально карані діяння, реалізуючи спільний намір. Тобто, для співучасті у незакінченому злочині характерною є діяльність виконавця. При цьому, співучасть у незакінченому злочині може мати місце на стадії як готування, так і замаху.

При вивченні другого питання слід мати на увазі, що у теорії кримінального права питання про співучасть осіб, не наділених ознаками спеціального суб'єкта (загальних суб'єктів), у злочинах зі спеціальним суб'єктом вирішується неоднозначно. Одна з позицій полягає у проголошенні недопустимості такої співучасті. Інша - зводиться до того, що співучасть у злочинах зі спеціальним

суб'єктом може мати місце у випадках, прямо встановлених законом (ч. 3 ст. 401 КК України), і не допускається тоді, коли закон окремо не передбачає можливості відповідальності приватних осіб за нормами про злочини спеціальних суб'єктів. Є науковці, які критикують такий підхід. Так, В.В. Устименко зазначає, що закон не містить прямої заборони співучасті у злочинах зі спеціальним суб'єктом. Положення КК про співучасть поширюються на всі діяння, вказані в Особливій частині (у тому числі і вчинювані спеціальним суб'єктом), практика визнає можливість такої співучасті, а військовослужбовець як спеціальний суб'єкт злочинів за своєю юридичною природою нічим не відрізняється від інших спеціальних суб'єктів. Коментуючи вказане твердження А.О. Пінаєв відзначає, що подібне обґрунтування відповідальності загальних суб'єктів за злочини, виконані спеціальними суб'єктами навряд чи припустимо. Адже його автори припускають аналогію кримінального закону, розповсюджуючи положення ч. 3 ст. 401 КК на випадки співучасті у інших злочинах, наприклад, службових. Аналогія закону, які відомо, заборонена. На думку дослідника, подібна проблема має вирішуватися на підставі ч. 3 ст. 29 КК України. Однак, все ж таки, залишається дискусійним питання стосовно того, співучасником якого виду може виступати особа, не наділена ознаками такого суб'єкта.

Аналізуючи третє питання слід мати на увазі, що чинний КК поняття причетності до злочину (на відміну від поняття співучасті у ньому) не містить. Не існує загальновизнаного визначення причетності до злочину й у теорії кримінального права. В.О. Навроцький намагається визначити поняття причетності до злочину через встановлення позитивних ознак цього правового явища. На його думку, причетність до злочину характеризується наступними рисами: 1) це діяння, передбачене Особливою частиною КК; 2) існує у формах, передбачених Особливою частиною КК; 3) вона пов'язана зі злочином вчиненим іншою особою (його ще називають предикатним); 4) злочин, щодо якого має місце причетність, вже вчинений іншою особою, або є достовірно відомим підготовлюваним чи вчинюваним; він вчиняється без сприяння причетної особи - відсутній причинний зв'язок між діяльністю учасників предикатного злочину і поведінкою причетної особи, або, інакше кажучи, предикатний злочин вже вчинений чи буде вчинений і тоді, коли причетності не було б. З наведеного, вказує дослідник, впливають такі правила кваліфікації: 1) кваліфікувати попередній (чи основний, предикатний) злочин, щодо якого має місце причетність; 2) визначити, чи має місце причетність до злочину (а не співучасть у ньому); 3) встановити, котрий саме вид причетності має місце і якою статтею Особливої частини КК він передбачений; 4) остаточно кваліфікувати скоєне, враховуючи, що на причетність повною мірою поширюються положення КК про незакінчений злочин та про співучасть у злочині.

У чинному КК прямо не вказано, які ж злочини слід відносити до причетності, а у теорії кримінального права з цього приводу є певні розбіжності. Традиційно прийнято вважати, що причетність до злочину існує в таких формах: приховування злочину; потурання злочину; неповідомлення про злочин. Між тим, деякі науковці додатково ще виділяють такі види причетності до злочину – заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій (ст. 256 КК); заздалегідь не обіцяне придбання чи збут майна, здобутого злочинним шляхом (ст. 198 КК); легалізація відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК). Розглядаючи далі

це питання, необхідно звернути увагу на особливості кваліфікації вказаних форм причетності до злочину.

Вивченні студентами останнього питання зумовлює ознайомлення з положенням ст. ст. 29, 30 КК України.

При розгляді кожного питання теми студент повинен доповісти рішення практичних завдань, які завчасно призначив викладач. Це рішення повинно бути проаналізоване відповідно до чинного законодавства та практики його застосування, і викладене письмово у зошиті для семінарських і практичних занять.

ЛІТЕРАТУРА

Нормативні акти: 1-14;

Основна: 1-10;

Додаткова: 1-20.

Тема № 5. Кваліфікація множинності правопорушень Семінарське заняття

Тема: Кваліфікація сукупності, повторності та рецидиву правопорушень
Кількість годин – 2.

Навчальні питання:

1. Загальні положення кваліфікації множинності правопорушень.
2. Особливості кваліфікації сукупності правопорушень.
3. Особливості кваліфікації повторності правопорушень.
4. Особливості кваліфікації рецидиву правопорушень.
5. Кваліфікація триваючих, продовжуваних і складених правопорушень, їхня відмінність від множинності правопорушень.

Загальні рекомендації по вивченню теми

Досить часто трапляється, що однією особою вчиняється не один, а декілька злочинів. В цих випадках існують певні особливості кваліфікації таких злочинів та призначення за їх скоєння покарання, які пов'язані з тим, що має місце множинність злочинів. В цих випадках підвищується суспільна небезпека як самих злочинів, так і осіб, які їх вчиняють. Студенти при вивченні першого питання повинні знати визначення множинності злочинів та вміти правильно характеризувати це соціальне явище.

Вивчати друге питання теми слід починати з ознайомлення з поняттям сукупності злочинів, яке дається в ч. 1 ст. 33 КК і, в якому закріплюється три основні ознаки сукупності злочинів. Слід уявити зміст кожної з цих ознак. Далі слід розглянути види сукупності злочинів. Слід зазначити, що такого розподілу сукупності на види дотримується як теорія кримінального права так і судова практика. Далі слід розібратися з особливостями кваліфікації при сукупності злочинів. Ці особливості вказані в ч. 2 ст. 33 КК України, а також в п. 8-14 постанови ПВСУ № 7 від 4 червня 2010 р. «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки». Слід зазначити, що при кваліфікації сукупності злочинів викликає певні ускладнення відмежування різних видів сукупності злочинів від

суміжних понять.

Починаючи вивчати третє питання теми, в першу чергу, слід звернути увагу на визначення поняття повторності злочинів, яке дається в ч. 1 ст. 32 КК України. Виходячи з цих положень слід установити, які ознаки має повторність злочинів та які види повторності злочинів існують. Далі необхідно мати на увазі, що кваліфікація повторності злочинів передбачає кримінально-правову оцінку як попереднього, так наступного злочинів. Тут особливу увагу слід звернути на те, що одним із найскладніших питань, яке вирішується в ході кваліфікації повторності, є питання: «Чи слід окремо оцінювати ті злочини, які утворюють повторність?». З цього приводу в теорії та на практиці існують різні позиції. Верховний Суд України у своїх постановах та рішеннях з конкретних справ не займає якоїсь однієї позиції щодо кваліфікації повторності. Так, стосовно справ про хабарництво він рекомендує при вирішенні питання про повторність злочинів, передбачених статтями 368 і 369 КК, слід керуватися п. 3 примітки до ст. 368 КК. Цією ознакою охоплюється як перший, так і наступний злочини, тому кваліфікувати перший із них додатково ще й за ч. 1 ст. 368 чи ст. 369 КК не потрібно. Це не стосується тих випадків, коли одні злочини були закінченими, а інші - ні, і випадків, коли особа одні злочини вчинила як виконавець, а інші, як організатор, підбурювач або пособник, оскільки незакінчені злочини і злочини, які особа вчинила не як виконавець, повинні одержувати окрему кваліфікацію з посиланням на відповідну частину ст. 15 чи ст. 27 КК (п. 15 постанови ПВСУ № 5 від 26.04.2002 р. «Про судову практику у справах про хабарництво»). Водночас, у п. 20, 21 постанови ПВСУ № 10 від 6 листопада 2009 р. «Про судову практику у справах про злочини проти власності» вказано, що у разі вчинення декількох посягань на власність перший злочин за відсутності інших кваліфікуючих ознак належить кваліфікувати за частиною першою відповідної статті, а інші як вчинені повторно – за іншими частинами відповідних статей КК. У разі вчинення винною особою декількох злочинів проти власності, одні з яких були закінченими, а інші – ні, незакінчені злочини мають бути кваліфіковані окремо з посиланням на частину першу ст. 14 КК або відповідну частину ст. 15 КК. У п. 7 постанови ПВСУ № 7 від 4 червня 2010 р. «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки» вказано, що передбачене у відповідних статтях (частинах статей) Особливої частини КК вчинення злочину повторно або особою, яка раніше вчинила відповідний злочин, є кваліфікуючою ознакою певного злочину. Тому, якщо за вчинення попереднього злочину (кількох попередніх злочинів) особу не було засуджено, кожен із злочинів, які утворюють повторність, має бути предметом самостійної кримінально-правової оцінки. При цьому, якщо вчинені злочини, крім повторності, утворюють ще й сукупність, вони відповідно до частини другої статті 33 КК повинні отримувати окрему кваліфікацію (наприклад, крадіжка без кваліфікуючих ознак і крадіжка, вчинена повторно, або крадіжка, поєднана з проникненням у житло). Якщо ж злочини, які утворюють повторність, відповідають одному і тому самому складу злочину (наприклад, три крадіжки, поєднанні з проникненням у житло, п'ять розбоїв, вчинених організованою групою, тощо), їх кваліфікація здійснюється за однією статтею або частиною статті Особливої частини КК. У таких випадках повторність злочинів повинна зазначатись у процесуальних

документах, які стосуються обвинувачення особи, як кваліфікуюча ознака відповідних злочинів. Отже, в контексті цього, як зазначає В.О. Навроцький, видається, що принципам кримінально-правової кваліфікації найбільше відповідає окрема (чи, як ще кажуть, - самостійна) кваліфікація кожного злочину, який є елементом повторності.

Починаючи вивчати питання, присвячене рецидиву злочину, слід пам'ятати про те, що він є окремим видом повторності злочинів. Тому при визначенні ознак рецидиву злочинів слід вивчити загальне поняття повторності злочинів, яке дається ч. 1 ст. 32 КК, та поняття рецидиву злочинів, яке дається в ст. 34 КК. Слід встановити ту ознаку, яка розрізняє рецидив злочинів та фактичну повторність. Слід вивчити класифікації рецидиву злочинів, їх критерії та встановити яке теоретичне та практичне значення має кожна з них. Рецидив впливає на кваліфікацію злочинів та на призначення покарання. Слід розібратись як саме, які особливості такої кваліфікації. Для цього необхідно звернутися до положень п. 15-19 постанови ПВСУ № 7 від 4 червня 2010 р. «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки».

Розглядаючи останнє питання слід мати на увазі, що триваючий злочин – це одиничний злочин, який розпочавшись дією чи бездіяльністю особи, далі вчиняється безперервно протягом досить тривалого часу, і тому він кваліфікується за однією частиною статті чи статтею КК України. Тривалість перебування особи в стані неперервного вчинення злочину, тобто тривалість власне злочину, на його кваліфікацію не впливає, проте береться до уваги судом при призначенні покарання. Продовжуваний злочин – це також різновид одиничного злочину. Він характеризується тим, що одне посягання виконується не в один прийом - продовжується, кілька відносно відокремлених діянь спрямовані на заподіяння єдиної шкоди і реалізацію єдиного умислу. У кримінально-правовій літературі виділяють такі правила кваліфікації продовжуваних злочинів: 1) кожний окремих епізод, з складається продовжуваний злочин, не підлягає самостійній кваліфікації - оцінюється весь такий злочин в цілому; 2) наявність продовжуваного злочину виключає кваліфікацію скоєного як повторності, навіть за умови, що окремі епізоди становлять собою злочини (при відсутності продовжуваного злочину підлягали б окремій кваліфікації); 3) якщо відповідальність диференційована з врахуванням заподіяних наслідків (сума викраденого, розмір хабара, кількість наркотичних засобів тощо), то скоєне кваліфікується за статтею (частиною статті) Особливої частини КК, яка передбачає заподіяння відповідної шкоди продовжуваним злочином; 4) якщо продовжуваний злочин не доведений до кінця з причин, які не залежали від волі винного, то скоєне кваліфікується як замах на злочин, ознакою якого є наслідки (шкода, розміри), що її намагався досягнути винний внаслідок вчинення усіх запланованих ним дій; 5) дії співучасників, умислом яких охоплювалося, що вони беруть участь у продовжуваному злочині (спрямованому на заподіяння певних наслідків), кваліфікуються за статтею (частиною статті) Особливої частини КК, яка передбачає відповідний злочин. Дії співучасників, умислом яких охоплювалося їх участь лише в окремих епізодах продовжуваного злочину, кваліфікуються за статтями (частинами статті) Особливої частини КК, які

передбачають злочини, що утворюють відповідний продовжуваний злочин. Складений злочин – це злочин, який складається з двох або більшої кількості злочинних діянь, кожне з яких, якщо розглядати їх окремо, є єдиним самостійним злочином, але внаслідок їх органічної єдності утворюють один одиничний злочин, що охоплюється ознаками однієї статті (частини статті) КК України. У кримінально-правовій літературі вказується, що складений злочин кваліфікується за відповідною частиною статті чи статтею Особливої частини КК України.

При розгляді кожного питання теми студент повинен доповісти рішення практичних завдань, які завчасно призначив викладач. Це рішення повинно бути проаналізоване відповідно до чинного законодавства та практики його застосування, і викладене письмово у зошиті для семінарських і практичних занять.

ЛІТЕРАТУРА

Нормативні акти: 1-14;

Основна: 1-10;

Додаткова: 1-20.

Тема № 6. Кваліфікація правопорушень при конкуренції кримінально-правових норм Семінарське заняття

Тема: Кваліфікація правопорушень при конкуренції та колізії кримінально-правових норм

Кількість годин – 2.

Навчальні питання:

1. Поняття та види конкуренції кримінально-правових норм. Відмінність конкуренції від колізії.
2. Особливості кваліфікації правопорушень при конкуренції загальної та спеціальної норм.
3. Проблемні аспекти виділення конкуренції кількох спеціальних норм та особливості кваліфікації їх видів.
  - 3.1. Кваліфікація правопорушень при конкуренції статей (частин статей) про простий, кваліфікований та особливо кваліфікований склади правопорушень.
  - 3.2. Кваліфікація при конкуренції статей про привілейований та особливо привілейований склади правопорушень.
  - 3.3. Кваліфікація при конкуренції статей про привілейований та кваліфікований склади правопорушень.
4. Кваліфікація правопорушень при конкуренції частини і цілого.

Загальні рекомендації по вивченню теми

У правозастосуванні зустрічаються ситуації - коли вчинено один злочин, який передбачений одночасно двома чи більше статтями (частинами, пунктами статей) закону, або ж різні статті закону неоднаково регламентують вирішення одного і того ж питання. Ці ситуації становлять собою конкуренцію або колізію в праві. Коло випадків, коли посягання передбачене одночасно кількома кримінально-правовими нормами, доволі широке. Причому, в діючому КК України їх кількість, порівняно з

раніше чинним кримінальним законодавством, збільшилася.

Вивчати перше питання теми слід починати з ознайомлення з поняттям конкуренції кримінально-правових норм. У кримінально-правовій літературі єдності думок щодо цього не існує. Далі слід розглянути види конкуренції кримінально-правових норм. Особливу увагу при вивченні цього питання необхідно приділити розмежуванню конкуренції від колізії кримінально-правових норм.

При розгляді другого питання слід мати на увазі, що для такого виду конкуренції характерна наявність принаймні двох статей Особливої частини КК, одна з яких (що передбачає загальну норму) охоплює певне коло діянь, а інша - їх частину. При цьому певні діяння виявляються встановленими і статтею про загальну норму, і про спеціальну. В основі кваліфікації при конкуренції статей, які передбачають загальну та спеціальну норми, лежать правила, вироблені ще давньоримськими юристами. Одне із них у перекладі звучить так: спеціальний закон виключає (у даній справі) дію загального. Інше ж виглядає так: якщо підстави для винятку не доведені, то суддя зобов'язаний слідувати правилу. Тому в кримінально-правовій літературі одностайно пропонується правило правозастосування при конкуренції загальної та спеціальної норм: в цих випадках повинна застосовуватись лише спеціальна норма. При вивченні цього питання слід розібратися в особливостях кваліфікації при конкуренції загальної норми і двох спеціальних норм, а так само щодо кваліфікації у тих випадках, коли скоєне не охоплюється ознаками жодної із спеціальних норм.

Розглядаючи третє питання необхідно звернути увагу на те, що у кримінально-правовій літературі ставлення до конкуренції кількох спеціальних норм досить різне. Так, деякі науковці не вважають доцільним взагалі виділення цього виду конкуренції кримінально-правових норм. На їх думку співвідношення спеціальних норм, які конкурують, знаходять своє повне висвітлення при розгляді питання про конкуренцію загальної та спеціальної норм. На думку ж інших дослідників (причому переважної більшості з них), для виділення конкуренції декількох спеціальних норм, поряд з такими видами конкуренції, як загальної та спеціальної норм, частини і цілого, є всі правові підстави. Саме тому, кваліфікація злочинів при конкуренції статей (частин статей) про простий, кваліфікований та особливо кваліфікований склади злочину, при конкуренції статей про привілейований та особливо привілейований склади злочинів та при конкуренції статей про привілейований та кваліфікований склади злочинів, зумовлює свого окремого самостійного вивчення. Більш того, кваліфікація підвидів вказаної конкуренції має свої особливості. Їх треба з'ясувати. Для цього необхідно проаналізувати доктринальні розробки з цього питання та звернутися до відповідних положень постанов ПВСУ (зокрема, ППВСУ № 5 від 26 квітня 2002 р. «Про судову практику у справах про хабарництво», ППВСУ № 2 від 7 лютого 2003 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи», ППВСУ № 1 від 26.04.2002 р. «Про судову практику у справах про необхідну оборону», ППВСУ № 5 від 30.05.2008 р. «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи»).

При вивченні останнього питання слід мати на увазі, що конкуренція частини та цілого не є загальновизнаним видом конкуренції в кримінально-правовій

літературі. Тому трапляються спроби уникнути розгляду цього виду конкуренції. Між тим, такий вид конкуренції має право на існування. Саме тому необхідно з'ясувати поняття цього виду конкуренції, окреслити його види та відзначити особливості кваліфікації.

При розгляді кожного питання теми студент повинен доповісти рішення практичних завдань, які завчасно призначив викладач. Це рішення повинно бути проаналізоване відповідно до чинного законодавства та практики його застосування, і викладене письмово у зошиті для семінарських і практичних занять.

ЛІТЕРАТУРА

Нормативні акти: 1-14;

Основна: 1-10;

Додаткова: 1-20.

Тема № 7. Кваліфікація діяння при деяких видах помилок у кримінальному праві

Практичне заняття № 1

Тема: Кваліфікація при юридичній помилці, при помилці в об'єкті, предметі, в потерпілому та у випадку замаху з непридатними засобами

Кількість годин – 2.

Навчальні питання:

1. Кваліфікація при юридичній помилці.
2. Особливості кваліфікації при помилці в об'єкті та предметі.
3. Особливості кваліфікації при помилці в потерпілому.
4. Кваліфікація замаху з непридатними засобами.

Загальні рекомендації по вивченню теми

При вивченні першого питання слід мати на увазі, що юридична помилка в кримінальному праві – це неправильне уявлення особи про правову сутність або правові наслідки вчиненого діяння. При юридичній помилці особа може помилятися в злочинності чи не злочинності вчиненого нею діяння, його кваліфікації, виді чи розмірі покарання, передбаченого законом за це діяння. Відповідно юридична помилка поділяється на три види: 1) помилку в злочинності діяння; 2) помилку в кваліфікації злочину; 3) помилку у виді і розмірі покарання.

Розглядаючи наступні питання, слід звернути увагу на те, що помилка в об'єкті та предметі відноситься до так званої фактичної помилки, під якою у теорії кримінального права розуміють неправильне уявлення особи про обставини, які утворюють об'єктивні ознаки конкретного складу злочину. Помилка в об'єкті, тобто в характері тих суспільних відносин, на які здійснюється посягання, має місце у випадках, коли винний спрямовує свої дії проти одного об'єкта, помилково сприймаючи його за інший. У зв'язку з цим, якщо при помилці в об'єкті, останні є юридично нерівноцінними, вчинене слід кваліфікувати за направленістю умислу. Якщо ж ці об'єкти є рівноцінними, то така помилка впливу на відповідальність не

здійснює.

Від помилки в об'єкті злочину необхідно відрізнити помилку в предметі злочину й помилку в особі потерпілого.

При помилці в предметі злочину шкода спричиняється саме тому об'єкту, який припускається, але безпосередньому впливу піддається не намічений винним, а інший предмет. Тут варто пам'ятати, що вплив на кримінальну відповідальність помилки в предметі також залежить від його характеру. Якщо предмет, на який фактично вплинув винний, і той предмет, на котрий він намагався вплинути, законом про кримінальну відповідальність визнаються рівноцінними, то така помилка на відповідальність не впливає. Якщо ж предмети є нерівноцінними, то відповідальність настає за спрямованістю умислу. У кримінально-правовій літературі з цього приводу є й інші думки. Зокрема, деякими науковцями відзначається, що оскільки при помилці в предметі злочину шкода спричиняється саме наміченому об'єкту, то така помилка не впливає на форму вини і на кваліфікацію вчиненого. Звичайно, за тієї умови, що властивість предмета не є обов'язковими для злочину, який задумав вчинити винний.

Помилка в особі потерпілого полягає в тому, що винний вирішив, наприклад, вбити певну особу, помилково приймає за неї іншу особу, на яку і здійснює посягання. Яскравим прикладом такої помилки є випадок коли життя позбавляється особа, яку винний помилково вважає вагітною. У кримінально-правовій літературі важко знайти єдиний підхід у кваліфікації такого випадку. Так, деякі науковці вчинене пропонують кваліфікувати за ч. 2 ст. 15 п. 1 п. 2 ч. 2 ст. 115 та ч. 1 ст. 115 – за відсутності інших обставин, що обтяжують умисне вбивство (Див.: НПК до Кримінального кодексу України / За ред. С.С. Яценка. – К.: А.С.К., 2002. – С. 237; НПК КК України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: «Атіка», 2003. – С. 252). Але, виходячи з спрямованості умислу таке вбивство слід було б вважати замахом на вбивство з обтяжуючими обставинами - ч. 2 ст. 15 і п. 2 ч. 2 ст. 115 КК. Саме таким чином і пропонується кваліфікувати подібний випадок авторами одного з науково-практичних коментарів КК України (Див. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / За заг. Ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2007. – С. 337. Водночас, оскільки смерть все ж таки настала – діяння неможна вважати замахом на вбивство. Крім того, якщо скоєне кваліфікувати лише за ч. 2 ст. 15 і п. 2 ч. 2 ст. 115 КК винний зазнає менш суворого покарання. З іншого боку, якщо кваліфікувати вчинене лише за першим запропонованим варіантом, то вбивство особи, яка помилково визнана вагітною, оцінюється більш суворо, ніж вбивство фактично вагітної, тобто має місце сукупність, а це означає, що винний вчиняє два злочини, хоча насправді – один. Вказана проблема кваліфікації ускладнюється й тим, що ПВСУ у постанові № 2 від 7 лютого 2003 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи» не надає з цього приводу будь-яких рекомендацій. У цьому аспекті, як на наш погляд, заслуговує підтримки позиція А.О. Пінаєва. На думку дослідника, життя, здоров'я, тілесна недоторканість тощо, незалежно від того, кому вони персонально належать, мають однакову кримінально-правову охорону. Тому розглядувана помилка не впливає на

відповідальність: тобто вчинене повинно кваліфікуватися як закінчений злочин проти особистості, а саме за – п.2 ч.2 ст.115 КК України.

При розгляді останнього питання слід мати на увазі, що замах з непридатними засобами наявний тоді, коли винний застосовує помилково або через незнання такі засоби, за допомогою яких через їхні об'єктивні властивості неможливо вчинити злочинне діяння. При чому засоби можуть бути як абсолютно, так і відносно непридатними для спричинення шкоди. У кримінально-правовій літературі виділяють два види помилок з непридатними засобами: 1) вчинення злочину з абсолютно непридатними засобами; 2) вчинення злочину з відносно непридатними засобами.

Згідно з п. 9 постанови ПВСУ № 2 від 7 лютого 2003 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи», в разі, коли винний, позбавляючи життя особу, помилково вважав, що робить це таким способом, який є небезпечним для життя потерпілого й інших людей, в той час, як він фактично небезпечним не був, вчинене належить кваліфікувати як замах на вчинення злочину, передбаченого п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України.

При розгляді кожного питання теми студент повинен доповісти рішення практичних завдань, які завчасно призначив викладач. Це рішення повинно бути проаналізоване відповідно до чинного законодавства та практики його застосування, і викладене письмово у зошиті для семінарських і практичних занять.

ЛІТЕРАТУРА

Нормативні акти: 1-14;

Основна: 1-10;

Додаткова: 1-20.

Практичне заняття № 2

Тема: Кваліфікація при помилці в розвитку причинного зв'язку, суспільно-небезпечних наслідках та при відхиленні дії.

Кількість годин – 2.

Навчальні питання:

1. Кваліфікація при помилці розвитку причинного зв'язку.
2. Кваліфікація при помилці в суспільно небезпечних наслідках.
3. Кваліфікація посягання при відхиленні дії.

Загальні рекомендації по вивченню теми

При вивченні першого питання слід мати на увазі, що під помилкою в розвитку причинного зв'язку слід розуміти неправильне уявлення винної особи про дійсний розвиток причинного зв'язку між суспільно небезпечним діянням і злочинними наслідками.

У практиці застосування закону про кримінальну відповідальність не завжди звертається увага на причинний зв'язок. Тому, у теорії кваліфікації злочинів вироблені такі правила кваліфікації при помилці в розвитку причинного зв'язку: 1) помилка особи в деталях розвитку причинного зв'язку на кваліфікацію не впливає; 2) помилка особа в загальних рисах причинного зв'язку впливає на кваліфікацію

злочину.

Розглядаючи друге питання слід мати на увазі, що помилка відносно суспільно небезпечних наслідків найчастіше полягає у помилковому уявленні особи про розмір спричиненої злочином шкоди. У таких випадках, як правило, можливі два варіанти кримінально-правової оцінки зазначеної помилки. По-перше, суб'єкт помилково вважає, що заподіяна ним шкода буде меншою, ніж та, яку він насправді спричиняє. Наприклад, особа, завдаючи потерпілому удар кулаком в обличчя, вважає, що таким чином заподіє йому легке тілесне ушкодження (ст. 125 КК). Однак в силу того, що потерпілий спіткнувся і впав, від удару головою об асфальт настала його смерть. У цьому випадку помилка виключає відповідальність за умисне заподіяння допущеної шкоди (смерті), оскільки суб'єкт, завдаючи удар в обличчя, не передбачав такого розвитку подій. Він підлягає відповідальності за вбивство через необережність (ч. 1 ст. 119 КК), оскільки, завдаючи потерпілому удар в обличчя, він не передбачав, що внаслідок цього потерпілий упаде і від удару головою об асфальт настане його смерть, хоча повинен був і міг передбачити можливість настання такого наслідку. Другий варіант цього виду фактичної помилки полягає в помилковому уявленні винного щодо кількісного розміру заподіяних ним збитків. Наприклад, особа, відкривши сейф, мала намір вчинити крадіжку чужого майна у великому розмірі, але у сейфі виявилась невелика сума грошей. Така помилка свідчить про те, що винний зробив усе для настання бажаного злочинного результату, але він не настав з обставин, які не залежать від його волі. У зв'язку з цим особа буде відповідати не за фактично закінчену крадіжку невеликої суми грошей, а за замах на крадіжку у великих розмірах (ч. 2 ст. 15 і ч. 4 ст. 185 КК).

При вивченні останнього питання слід мати на увазі, що кваліфікація посягання при відхиленні дії залежить від того, чи на тотожні об'єкти було спрямовано злочинне посягання, чи ці об'єкти є різнорідними. Якщо відповідальність за бажану та реально заподіяну шкоду передбачена однією й тією ж нормою Особливої частини КК, тобто якщо об'єкти збігаються, то скоєне кваліфікується за фактичними наслідками, оскільки закінчений злочин охоплює замах на злочин. Така кваліфікація можлива за умови, що вина щодо відхиленої дії також умисна. Так, якщо особа стріляє з автомата в конкретну особу, що перебуває в натовпі та при цьому вбиває сторонню особу – її дії кваліфікуються лише за п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України. Додатково кваліфікувати його дії як замах на вбивство за ч. 2 ст. 15 та п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України не потрібно, бо закінчений злочин (вбивство) охоплює замах на злочин (замах на вбивство). У ситуації, коли відповідальність за бажану та реально заподіяну шкоду передбачена різними нормами Особливої частини КК, тобто коли об'єкти посягання не є тотожними, скоєне кваліфікується за сукупністю: як замах на бажаний результат і закінчений фактично виконаний злочин. Частково це правило реалізовано в п. 9 постанови ПВСУ № 2 від 7 лютого 2003 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи».

При розгляді кожного питання теми студент повинен доповісти рішення практичних завдань, які завчасно призначив викладач. Це рішення повинно бути проаналізоване відповідно до чинного законодавства та практики його застосування, і викладене письмово у зошиті для семінарських і практичних занять.

ЛІТЕРАТУРА

Нормативні акти: 1-14;

Основна: 1-10;

Додаткова: 1-20.

Тема № 8. Розмежування правопорушень у ході кримінально-правової кваліфікації Семінарське заняття

Тема: Поняття і значення розмежування правопорушень

Кількість годин – 2.

Навчальні питання:

1. Поняття і значення розмежування правопорушень.
2. Розмежування окремих складів правопорушень.
3. Особливості відмежування кримінальних правопорушень від інших правопорушень.

Загальні рекомендації по вивченню теми

Кримінально-правова кваліфікація передбачає встановлення того, який саме злочин вчинено, якою статтею (статтями) Особливої частини КК передбачена відповідальність за посягання. Констатація вказаних обставин водночас означає визнання того, що у скоєному немає ознак іншого злочину, що в даному випадку не повинна застосовуватися якась інша норма (норми) кримінального закону, що діяння не становить собою адміністративний проступок чи інше правопорушення. Таким чином, кримінально-правова кваліфікація нерозривно пов'язана з розмежуванням злочинів, як фактів дійсності, правових норм та диспозицій статей закону, в яких виражені ці норми, складів злочинів, що становлять собою теоретичні моделі певних посягань (далі, якщо це спеціально не обумовлено, термін «розмежування злочинів» буде використовуватися в широкому значенні - для вказівки на всі види розмежування - злочинів та їх складів, кримінально-правових норм і статей КК).

Розмежування злочинів не становить собою самостійної мети, яка постає в ході правозастосування, правотворчості, теоретичного дослідження правових норм та їх вивчення. Разом з тим, вказані види юридичної діяльності немислимі без здійснення розмежування злочинів та супутніх правових феноменів. Воно відіграє різноманітні функції, дозволяє глибше проникнути в суть проблем, які виникають у зв'язку з кримінально-правовою кваліфікацією (В.О. Навроцький).

При вивченні першого питання слід мати на увазі, що розмежування будь-яких явищ, процесів, предметів, у тому числі й злочинів, включає проведення наступних дій: знаходження спільного, тобто того, що об'єднує порівнювані об'єкти; 2) виведення ознак, за якими порівнювані об'єкти відрізняються між собою; 3) встановлення, в чому ж полягає відмінність у виявлених розмежувальних ознаках. Далі слід звернути увагу на те, що значення розмежування будь-яких явищ, предметів, процесів має різнопланове значення та відіграє свою роль у багатьох аспектах: 1) гносеологічний, методологічний аспект проблеми розмежування полягає в тому, що останнє виступає інструментом пізнання природи об'єктів, які

розмежовуються; 2) дидактична сторона розмежування полягає в тому, що це спрощує вивчення порівнюваних об'єктів; 3) практичний бік розмежування ефективний тим, що воно дає змогу перевірити правильність прийнятого рішення, попередити помилки або усунути їх. Все це цілком і повністю поширюється і на кримінально-правову кваліфікацію. Розмежування, яке здійснюється в ході її проведення, є неодмінним атрибутом такої діяльності.

При розгляді другого питання слід мати на увазі, що розмежування окремих складів злочинів полягає у: 1) встановленні обов'язкових ознак основного складу злочину, за якими відрізняються два чи більше посягання (ця розмежувальна дія полягає у з'ясуванні того, які ознаки складу злочину є обов'язковими для кожного із складів, і їх «кількісному» порівнянні); у зіставленні однойменних ознак, що збігаються.

Останнє питання, зумовлює вивчення особливостей відмежування злочинів від адміністративних правопорушень та цивільних деліктів.

При розгляді кожного питання теми студент повинен доповісти рішення практичних завдань, які завчасно призначив викладач. Це рішення повинно бути проаналізоване відповідно до чинного законодавства та практики його застосування, і викладене письмово у зошиті для семінарських і практичних занять.

ЛІТЕРАТУРА

Нормативні акти: 1-14;

Основна: 1-10;

Додаткова: 1-20.

Тема № 9. Кваліфікація діянь, вчинених за обставин, що усувають їх злочинність, та позитивної посткримінальної поведінки

Семінарське заняття

Тема: Кваліфікація діянь, вчинених за обставин, що усувають їх злочинність
Кількість годин – 2.

Навчальні питання:

1. Поняття та види обставин, які усувають злочинність діяння та загальні положення кваліфікації діянь, вчинених при таких обставинах.
2. Особливості кваліфікації діянь, вчинених за наявності окремих видів обставин, передбачених розділом VIII Загальної частини КК.
3. Особливості кваліфікації діянь, вчинених за наявності обставин, що виключають злочинність, передбачених Особливою частиною КК.
4. Позитивна посткримінальна поведінка в системі інститутів кримінального права України.
5. Особливості кваліфікації при позитивній посткримінальній поведінці

Загальні рекомендації по вивченню теми

Перед початком вивчення цієї теми необхідно згадати, що саме наука кримінального права та діюче законодавство розуміє під обставинами, що виключають злочинність діяння: їх дефініції, підстави та ознаки. Діяння, скоєне за

обставин, що розглядаються, як відомо, не містить в собі складу злочину, в зв'язку з чим відсутня підстава кримінальної відповідальності особи, що скоїла це діяння. Більш того, соціальна природа цих обставин така, що відповідне діяння є не лише незлочинним, але й вважається суспільно корисним або суспільно прийнятним. Отже, для кваліфікації діянь, вчинених за наявності обставин, які виключають злочинність діяння, однак прямо не передбачені в КК – вони повинні оцінюватися як діяння, вчиненні за відсутності усіх ознак складу злочину.

В теорії кримінального права висловлюється думка, що коло обставин, які виключають злочинність діяння, включає: 1) обставини, передбачені Розділом VIII Загальної частини КК «Обставини, що виключають злочинність діяння»; 2) обставини, що передбачені статтями Особливої частини КК і стосуються якогось одного виду злочину.

Кваліфікація аналізованих діянь має певні особливості. Вони обумовлені, зокрема тим, що: 1) кримінально-правова оцінка поведінки інших осіб, яка викликала вчинення діяння; причому, в певних випадках констатується, що така поведінка, принаймні за зовнішніми ознаками, є злочинною; 2) проводиться оцінка шкоди, заподіяної внаслідок вчинення діяння, за обставин, які усувають їх злочинність, тобто, констатується, що шкода, заподіяна за загальним правилом, становить собою ознаку певного злочину; 3) визначається наявність або ж відсутність передбачених законом ознак, характерних для конкретної підстави, яка усуває злочинність діяння; 4) результатом оцінки є висновок, що поведінка допустима.

У цілому можна зробити висновок, що кваліфікація діяння, вчиненого за обставин, які усувають його злочинність, складається з кримінально-правової оцінки: 1) підстав, наявності яких обумовлює право особи на відповідну поведінку (на заподіяння шкоди); 2) заподіяної шкоди; 3) діяння, яке визнається вчиненим за конкретною особою була правомірною, або ж, що діяння вчинене за відсутності обставин, які усувають його злочинність; 5) здійснюється оцінка діяння, яке заподіяло шкоду, що перевищує обставиною, що усуває його злочинність.

При вивченні другого питання слід мати на увазі, що у розділі VIII Загальної частини передбачено сім обставин, які усувають злочинність діяння. Уявна оборона не становить собою самостійну обставину - це юридична фікція, коли заподіяння шкоди оцінюється з точки зору ознак, які характеризують «дійсну» необхідну оборону. Деякі із цих обставин є цілком самодостатніми - їх наявність можна оцінити виходячи лише з положень, викладених у статтях КК, що стосуються самих таких обставин. До них належить необхідна оборона (ст. 36 КК), затримання особи, що вчинила злочин (ст. 38 КК), крайня необхідність (ст. 39 КК). Правомірність же заподіяння шкоди за інших обставин можна визначити лише зіставивши їх з положеннями про крайню необхідність. Далі необхідно звернути увагу на особливості кваліфікації діянь, вчинених за наявності окремих видів обставин, які усувають злочинність діяння, передбачених розділом VIII Загальної частини КК.

При вивченні останнього питання необхідно звернути увагу на те, що обставини, що виключають злочинність діяння, передбачені як в Загальній, так і в Особливій частині кримінального законодавства. У кримінально-правовій літературі відзначається, що якщо в Загальній частині КК встановлені ті з них, які

поширюються на всі злочини, то статті ж Особливої частини КК регламентують обставини, що стосуються звільнення від кримінальної відповідальності лише щодо окремих видів посягань. Причому, такі обставини передбачені тими ж нормами, які встановлюють ознаки злочинів, щодо яких встановлене звільнення від кримінальної відповідальності. Це зроблено в диспозиціях тих же статей чи частин статей, у яких сформульовані ознаки відповідних злочинів, або у окремих частинах статей (В.О. Навроцький). На нашу думку, з таким твердженням навряд чи можна погодитися, адже юридична природа обставин, що виключають злочинність діяння, і обставин, що стосуються звільнення від кримінальної відповідальності, принципово різні. Їх не можна ототожнювати. Відтак, аналіз положень Особливої частини КК, дає підстави для виділення таких обставин, що виключають злочинність діяння: 1) залишення в небезпеці, якщо матір перебувала в обумовленому пологамі стані (ч. 2 ст. 135 КК); 2) самовільне з нагальної потреби, зупинення поїзда (ст. 283 КК); 3) здійснене внаслідок крайньої потреби скидання у межах внутрішніх морських і територіальних вод України або у відкритому морі шкідливих речовин і сумішей, що містять такі речовини, інших відходів (ч. 3 ст. 243 КК); 4) відмова давати показання проти себе, членів сім'ї чи близьких родичів (ч. 2 ст. 385 КК); 5) приховування злочину близьких осіб (ч. 2 ст. 396 КК). Далі необхідно звернути увагу на особливості кваліфікації діянь, вчинених за наявності обставин, що виключають злочинність, передбачених Особливою частиною КК.

При розгляді кожного питання теми студент повинен доповісти рішення практичних завдань, які завчасно призначив викладач. Це рішення повинно бути проаналізоване відповідно до чинного законодавства та практики його застосування, і викладене письмово у зошиті для семінарських і практичних занять.

Слід також звернути увагу на те, що одним із специфічних видів поведінки особи після вчинення злочину є - посткримінальна поведінка. На перший погляд видається, що така поведінка не має кримінально-правового значення - адже оцінці підлягає не те, що було після закінчення злочину, а у ході його вчинення. Однак більш детальний аналіз свідчить, що це далеко не так. В цілому ряді випадків посткримінальна поведінка сама підлягає кримінально-правовій кваліфікації. Вона тягне для особи, дії якої кваліфікуються, як позитивні, так і негативні наслідки.

При вивченні першого питання слід мати на увазі, що у юридичній літературі не існує єдиного підходу до розуміння поняття, видів і правових наслідків позитивної посткримінальної поведінки. Зокрема, В.О. Навроцький вважає, що юридичним наслідком такої поведінки може бути лише звільнення від кримінальної відповідальності, причому тільки у випадках, передбачених статтями Особливої частини КК України (ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114 і т.ін. - всього 14 видів). Інші науковці, навпроти, юридичний наслідок позитивної посткримінальної поведінки, вбачають не лише у застосуванні звільнення від кримінальної відповідальності, а ще й у звільненні від покарання, звільненні від його відбування, пом'якшенні покарання при його застосуванні. Причому позитивна посткримінальна поведінка знаходить свій вияв не лише в статтях Особливої частини КК, а й в статтях Загальної частини КК (ст. ст. 45, 46, п. 1, 2, 2-1 ч. 1 ст. 66, 69, 69-1, ч. 4 ст. 74, 75, 81, 82, 97, 103, 104, 105, 107). Як на наш погляд, друга позиція є більш вдалою.

При розгляді наступного питаннями теми слід звернути увагу на те, що

кваліфікація при позитивній посткримінальній поведінці (дійового каяття, примирення з потерпілим, сумлінного ставлення до праці, надання медичної або іншої допомоги потерпілому після вчинення злочину тощо) може включати в себе: 1) кваліфікацію кримінальної поведінки – діянь, щодо яких передбачений відповідний юридичний наслідок при позитивній поведінці; 2) кваліфікацію посткримінальної поведінки – оцінку фактичних даних, які свідчать про вчинення особою певного виду позитивної посткримінальної поведінки, тобто встановлення складу посткримінальної поведінки (об'єктивних і суб'єктивних ознак, які: позначають злочин, при вчиненні якого застосовується відповідний правовий наслідок; визначають коло осіб, щодо яких допускається застосування певного правового наслідку; характеризують поведінку особи в ході вчинення злочину; вказують на дії, які повинна вчинити особа, як умову настання відповідного правового наслідку); 3) остаточну оцінку діяння в цілому, яка полягає у визнанні наявності підстав звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання або від його відбування, пом'якшення покарання.

При розгляді кожного питання теми студент повинен доповісти рішення практичних завдань, які завчасно призначив викладач. Це рішення повинно бути проаналізоване відповідно до чинного законодавства та практики його застосування, і викладене письмово у зошиті для семінарських і практичних занять.

ЛІТЕРАТУРА

Нормативні акти: 1-14;

Основна: 1-10;

Додаткова: 1-20.

Тема № 10. Кваліфікація діянь, вчинених за відсутності ознак складу правопорушення.

Семінарське заняття

Тема: Кваліфікація діянь, за відсутності об'єктивних та суб'єктивних ознак складу правопорушення

Кількість годин – 2.

Навчальні питання:

1. Поняття і значення відсутності складу правопорушення.
2. Кваліфікація за відсутності об'єктивних ознак складу правопорушення.
3. Кваліфікація за відсутності ознак суб'єкта правопорушення.
4. Кваліфікація діянь, вчинених за відсутності вини.

Загальні рекомендації по вивченню теми

Кримінально-правова кваліфікація включає в себе доведення наявності ознак складу злочину, що здійснюється шляхом послідовного зіставлення фактичних ознак скоєного з ознаками складу злочину, передбаченими кримінальним законом. При цьому може виявитися, що певна ознака, обов'язкова для даного складу

злочину, відсутня. Це означає, що відповідальність за статтею, яка передбачає склад відповідного злочину, настати не може, кримінально-правова кваліфікація діяння як злочину не відбувається. Результатом такої кваліфікації є визнання відсутності ознак складу злочину.

При вивченні першого питання слід мати на увазі, що відсутність складу злочину аж ніяк не означає відсутності усіх обов'язкових ознак. Щоб констатувати відсутність складу злочину, досить встановити, що не вистачає хоча б однієї обов'язкової ознаки. Причому, встановивши відсутність якоїсь із таких ознак, інші можна и не визначати - склад злочину все одно буде відсутнім. Відсутність же факультативних ознак взагалі не повинна оцінюватися як відсутність ознак складу злочину. Оскільки вони факультативні, то й не обов'язкові, їх наявність не впливає на визнання наявності повного складу відповідного посягання. Матеріально-правове значення відсутності складу злочину полягає у тому, що при встановленні такої обставини констатується відсутність підстави кримінальної відповідальності.

Розглядаючи друге питання варто звернути увагу на те, що відсутність об'єктивних ознак складу злочину може виражатися у двох видах: 1) повній відсутності хоча б однієї з ознак, які відносяться до об'єкта чи об'єктивної сторони; 2) недосягненні параметру ознаки, яка має кількісний вираз; практично це може стосуватися лише суспільно небезпечних наслідків - заподіянні злочином шкоди меншої, ніж тієї, за наявності якої настає кримінальна відповідальність. Визначення виду відсутності об'єктивних ознак складу злочину та конкретної ознаки, яка відсутня, має матеріально-правове та процесуальне значення. Адже залежно від цього визначаються підстави для відмови в порушенні чи припиненні кримінальної справи, оскільки це може означати відсутність події злочину, малозначність діяння, відсутність окремих ознак складу. Також, з врахуванням цього визначається, чи може діяння становити собою інший злочин, чи інше правопорушення, чи воно має визнаватися правомірним і таким, яке взагалі не повинно тягти застосування заходів правового впливу.

Відсутність ознак суб'єкта злочину означає, що вчинене посягання наділене усіма необхідними об'єктивними ознаками складу злочину, проте скоєне: 1) не фізичною особою; 2) неосудним; 3) особою, яка не досягала віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність; 4) особою, яка не наділена ознаками спеціального суб'єкта злочину; 5) при відсутності форми вини, яка обов'язкова для даного злочину або взагалі при відсутності вини (внаслідок випадку); 6) при відсутності мотиву чи мети, які обов'язкові для даного складу злочину. Відсутність одних ознак (фізичної особи, осудності, досягнення певного віку, вини тощо) означає, що кримінальна відповідальність взагалі не настає і скоєне не повинно кваліфікуватися як злочин. В інших же випадках (відсутність ознак, обов'язкових для певного складу злочину, за наявності ознак іншого складу злочину) констатується відсутність складу певного злочину, що, однак, не виключає наявності складу іншого злочину.

При вивченні останнього питання слід мати на увазі, що з положень, викладених в ч. 2 ст. 2 КК України випливає, що кримінальна відповідальність настає лише за наявності вини. Вона стосується ставлення особи до певного суспільно небезпечного діяння та його наслідків, існує лише у формі умислу чи

необережності. Це означає, що особа може бути невинною щодо одного злочину, і, водночас, мати вину щодо іншого кримінально караного посягання. Врахування вини при кримінально-правовій кваліфікації полягає в такому: 1) якщо кримінально-правова норма передбачає наявність певної форми вини, то посягання може кваліфікуватися за статтею КК, що виражає цю норму, лише за наявності «потрібної» форми вини, а у певних випадках і відповідного виду умислу чи необережності; 2) відсутність форми вини, необхідної для певного злочину, не виключає того, що скоєне повинно кваліфікуватися за статтею, яка передбачає іншу форму вини; 3) діяння, вчинене без вини, не тягне за собою кримінальної відповідальності.

При розгляді кожного питання теми студент повинен доповісти рішення практичних завдань, які завчасно призначив викладач. Це рішення повинно бути проаналізоване відповідно до чинного законодавства та практики його застосування, і викладене письмово у зошиті для семінарських і практичних занять.

ЛІТЕРАТУРА

Нормативні акти: 1-14;

Основна: 1-10;

Додаткова: 1-20.

Тема № 11. Зміна кримінально-правової кваліфікації Семінарське заняття

Тема: Поняття і підстави зміни кримінально-правової кваліфікації

Кількість годин – 2.

Навчальні питання:

1. Поняття та види неправильної кримінально-правової кваліфікації.
2. Поняття і підстави зміни кримінально-правової кваліфікації.
3. Межі та порядок зміни кримінально-правової кваліфікації.

Загальні рекомендації по вивченню теми

Неухильне дотримання принципів кримінально-правової кваліфікації, виконання її правил, вироблених теорією кримінального права та апробованих на практиці, забезпечують правильні результати відповідної правозастосовної діяльності. Однак поряд з правильною кримінально-правовою кваліфікацією, нерідко допускаються і помилки та зловживання при її проведенні. Вони полягають в тому, що діяння отримує кримінально-правову оцінку, яка не відповідає фактичним обставинам справи і кримінальному закону. При цьому не застосовуються кримінально-правові норми, які належить інкримінувати, або ж, навпаки, вони застосовуються безпідставно. Внаслідок цього винні не несуть належної за законом відповідальності, до відповідальності притягуються особи, які не вчиняли інкримінованих їм злочинів, або ж і взагалі невинні. Це суттєво впливає не лише на права учасників процесу, а й призводить до порушення громадських інтересів в сфері протидії злочинності.

При вивченні першого питання слід мати на увазі, що про поняття неправильної кримінально-правової кваліфікації можна говорити лише в аспекті

зіставлення його з протилежним - поняттям правильної кваліфікації. Правильна кваліфікація - це така кваліфікація, на досягнення якої спрямована вся діяльність компетентних органів держави, яка є ідеальною моделлю правозастосовної діяльності в галузі кримінального права.

Про неправильну кваліфікацію можна вести мову лише тоді, коли відповідний факт зафіксований в установленому законом процесуальному порядку. Водночас, не можна визнавати неправильною кваліфікацію тоді, коли вона лише піддається сумніву - оспорується у скаргах чи поданнях учасників процесу, а тим більше в публікаціях, усних виступах тощо.

Неправильна кримінально-правова кваліфікація є різновидом неправильного застосування кримінального закону. Відповідно до ст. 371 КПК України неправильне застосування кримінального закону полягає у: 1) незастосуванні судом кримінального закону, який підлягає застосуванню; 2) застосуванні кримінального закону, який не підлягає застосуванню; 3) неправильному тлумаченні закону, яке суперечить його точному змістові. Є підстави вважати, що неправильне застосування кримінального закону, про яке йдеться в ст. 371 КПК України, полягає у вирішенні питань матеріального кримінального права на підставі не тих кримінально-правових норм, які регламентують певні правові ситуації. При цьому, неправильне застосування кримінального закону може полягати у: 1) «підміні» статей КК (їх частин, пунктів); маються на увазі випадки, коли замість статті, яка підлягає застосуванню, робиться посилання на іншу статтю (наприклад, заподіяння шкоди в стані необхідної оборони оцінюється як вчинене у стані крайньої необхідності і застосовується ст. 39 КК замість ст. 36 КК; розбійний напад кваліфікується як вимагання, що тягне інкримінування не ст. 187 КК, а ст. 189 КК); 2) «надлишковому» застосуванні статей КК; тоді поряд зі статтями КК, які підлягають застосуванню, діяння оцінюється з використанням таких, які до даного випадку не мають відношення, не повинні інкримінуватися (наприклад, хуліганство, в ході якого заподіяно легкі тілесні ушкодження, кваліфікується за ч. 1 ст. 296, ч. 1 ст. 125 КК); 3) безпідставному застосуванні статей КК; це, зокрема, має місце у тих випадках, коли скоєне повинно оцінюватися на підставі норм інших галузей права; 4) «пропуску» статей КК - незастосуванні їх за наявності до того підстав.

Неправильне застосування кримінального закону може бути поділене на види за різноманітними підставами. У кримінально-правовій літературі з цього питання єдність думок відсутня. Нам імponує думка В.О. Навроцького, згідно якої найбільш практичне значення має виділення видів неправильного застосування кримінального закону за суб'єктивним ставленням до своїх дій та їх наслідків осіб, які допустили неправильність; наслідками, що тягнуть неправильне застосування закону; змістом; можливостями виправлення.

При вивченні другого питання слід мати на увазі, що зміни до кримінально-правової кваліфікації характеризуються такими рисами: 1) наявність попередньої (предикатної) кваліфікації цього ж діяння, яка була здійснена у відповідному процесуальному порядку, закріплена у документі, який набрав чинності. Про зміну можна вести мову лише тоді, коли було що міняти, коли є об'єкт, який підлягає зміні. Очевидно, що коли попередня кримінально-правова оцінка діяння не була завершена, процесуально не оформлена, не набула обов'язковості, то про зміну

кваліфікації говорити не доводиться; 2) прийняття нового процесуального акта, яким кваліфікація змінена. Внесення будь-яких змін пов'язане із запереченням існуючого раніше. Тому зміни до кримінально-правової кваліфікації тягнуть за собою визнання не чинною кримінально-правову оцінку діяння, яка проводилася раніше. Відповідно, втрачають юридичне значення попередні формула кваліфікації та формулювання обвинувачення; 3) створення формули кваліфікації та формулювання обвинувачення, які відрізняються від попередніх. Кримінально-правова оцінка діяння — як існуюча раніше, так і нова, виражена у формулі кваліфікації та формулюванні звинувачення. Звідси випливає, що зміна до кваліфікації означає не що інше, як створення нової такої формули, фіксація нового формулювання звинувачення; 4) зміни до кваліфікації є результатом діяльності уповноважених на те службових осіб. Відповідні зміни можуть проводити або ж ті особи, які здійснювали первинну кваліфікацію, або ж інші службові особи, як цього самого, так і іншого правозастосовного відомства.

У кримінально-правовій літературі виділяють такі підстави зміни кримінально-правової кваліфікації: 1) встановлені нові фактичні обставини справи, які мають кримінально-правове значення, або ж навпаки, ті обставини, які раніше бралися до уваги при кваліфікації, визнані недоведеними; 2) змінився кримінальний закон у бік пом'якшення відповідальності; 3) виявлена помилка, яка була допущена при попередній кваліфікації; 4) встановлені зловживання посадових осіб, допущені при кваліфікації діяння; 5) змінилися обов'язкові правила кваліфікації.

Розглядаючи третє питання слід звернути увагу на те, що відповідно до чинного законодавства, за загальним правилом, зміна кваліфікації можлива лише у бік покращення становища обвинуваченого чи підсудного, тобто на статтю Особливої частини, яка передбачає менш тяжкий вид злочину. Якщо ж в ході розслідування чи розгляду справи виникає потреба кваліфікувати скоєне за нормою, яка передбачає більш тяжкий вид злочину (інкримінувати статтю КК, що передбачає більш суворе покарання, притягти до відповідальності не за простий, а за кваліфікований вид злочину), то справа має бути повернута на попередню стадію - пред'явлене нове звинувачення, повернута для проведення додаткового розслідування тощо.

При вивченні цього питання слід мати на увазі, що порядок зміни кримінально-правової кваліфікації залежить від певної стадії кримінального процесу. Зокрема, питання про зміну кваліфікації неодноразово постає *в ході досудового слідства*. На початкових стадіях кримінального процесу кваліфікацію може змінювати безпосередньо слідчий, який кваліфікував це ж діяння раніше. Процесуальні дії, які вчиняються при цьому, залежать від того, в чому полягає зміна кваліфікації: 1) якщо скоєне і далі оцінюється як злочин, то слід заново пред'явити звинувачення - за статтею, яка передбачає діяння, що інкримінується. Причому це слід робити як тоді, коли змінюється кваліфікація на статтю про більш тяжкий злочин, так і за умови перекаваліфікації «в напряму пом'якшення»; 2) коли діяння оцінюється як таке, що не становить собою злочину, то виноситься постанова про закриття кримінальної справи чи направлення матеріалів до суду для прийняття відповідного рішення. Вид процесуального рішення та документи, які при цьому складаються, залежать від підстав закриття кримінальної справи - реабілітуючих

(коли справа закривається постановою слідчого) чи nereабілітуючих (з таких підстав кримінальні справи закриваються судом). Зміна кваліфікації під час досудового слідства може бути здійснена і з ініціативи осіб, які контролюють хід досудового слідства - прокурора та начальника слідчого відділення. Прокурор і начальник слідчого відділу наділені повноваженнями давати слідчому вказівки про кваліфікацію злочину (ч. 2 ст. 114, ч. 2 ст. 114-1, п. 3 ч. 1 ст. 227 КПК). Виконання таких вказівок саме і передбачає внесення змін до кваліфікації, раніше проведеної самим слідчим. У ході виконання отриманих вказівок слідчий виносить нові постанови, зокрема, про пред'явлення звинувачення. Зміна кваліфікації в ході досудового слідства може бути проведена і самим прокурором, відповідно до повноважень, визначених ст. 227 КПК України.

Зміна кваліфікації *при закінченні досудового* слідства у формі складання обвинувального висновку не відбувається. Якщо ж під час складання обвинувального висновку слідчий дійде висновку про необхідність зміни кваліфікації, він повинен виконати дії, передбачені ст. 141 КПК України - заново пред'явити обвинувачення, закрити справу в частині обвинувачення.

Зміна кваліфікації при перевірці прокурором справи з обвинувальним висновком може бути здійснена в такому порядку: 1) складає новий обвинувальний висновок, в якому викладає свою (більш м'яку) кваліфікацію скоєного; 2) складає постанову, в якій зазначає зміни, що вносяться до обвинувального висновку - якщо зміна початкового обвинувачення не тягне за собою застосування статті кримінального закону з більш тяжкою санкцією і не пов'язана з істотною зміною обвинувачення за фактичними обставинами (ч. 2 ст. 231 КПК); 3) повертає справу слідчому зі своїми письмовими вказівками щодо відповідної зміни кваліфікації.

Порядок зміни кваліфікації *в суді 1-ї інстанції* залежить від того, на якому етапі судового розгляду справи це відбувається - в ході судового слідства чи після його закінчення. До закінчення судового слідства зміну кваліфікації може ініціювати прокурор. При цьому: 1) якщо пропонується зміна означає, що будуть порушені правила про підсудність чи обов'язковість проведення досудового слідства, то прокурор вносить клопотання про повернення справи на додаткове розслідування, (ч. 2 ст. 277 КПК); 2) якщо ставиться питання про застосування кримінального закону, який передбачає відповідальність за менш тяжкий злочин, - прокурор виносить постанову, в якій формулює нове обвинувачення та викладає мотиви прийнятого рішення (ч. 3 ст. 277 КПК). Після закінчення судового слідства змінити кваліфікацію може лише сам суд (суддя) при постановленні вироку. При цьому зміна кваліфікації допускається лише в напрямку покращення становища підсудного.

Розгляд справи *в апеляційному та касаційному порядку* також може призвести до висновку про необхідність зміни кваліфікації, яка була в раніше постановленому вироку чи постанові. Вирішення питань про зміну кваліфікації на цих стадіях кримінального процесу відбувається з врахуванням процесуального принципу «недопустимості повороту гіршого». Тобто, сам суд апеляційної або касаційної інстанції може змінити кваліфікацію лише тоді, коли це пов'язане із застосуванням кримінального закону про менш тяжкий злочин. В іншому разі він повинен повернути справу на додаткове розслідування чи на новий судовий розгляд.

При розгляді кожного питання теми студент повинен доповісти рішення практичних завдань, які завчасно призначив викладач. Це рішення повинно бути проаналізоване відповідно до чинного законодавства та практики його застосування, і викладене письмово у зошиті для семінарських і практичних занять.

ЛІТЕРАТУРА

Нормативні акти: 1-14;

Основна: 1-10;

Додаткова: 1-20.

4. Інформаційне та методичне забезпечення

Нормативні акти

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. ст.131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV (із змінами) // Відомості Верховної Ради України, 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
4. Перелік наркотичних засобів, психотропних речовин, і прекурсорів. Затверджений постановою КМ України від 6 травня 2000 р. № 770. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF#Text>
5. Перелік психотропних лікарських препаратів, що є небезпечними для здоров'я в разі зловживання ними. Затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 20 вересня 1995 р. № 172. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0242-96#Text>
6. Про відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень від 11 червня 2009 року № 1507-VI // Відомості Верховної Ради України України. – 2009. – № 45. – ст. 692. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1507-17#Text>
7. Про Збройні Сили України: Закон України від 05.10.2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>
8. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII // URL: <http://www.golos.com.ua/article/257729>
9. Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 3 від 25 квітня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va003700-03#Text>
10. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями

- чи радіоактивними матеріалами: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 3 від 26.04.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02#Text>
11. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02#Text>
12. Про судову практику у справах про хабарництво: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02#Text>
13. Таблиці невеликих, великих та особливих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу. Затверджені наказом МОЗ України № 188 від 1 серпня 2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0512-00#Text>
14. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435–IV. // Відомості Верховної Ради України України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

Основна література

1. Кримінальне право України. (Загальна частина): підручник / [А.М. Бабенко, Ю.А. Вапсва, В.К. Гришук та ін.]; за заг.ред. О.М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ.- Х.: Вид-во ХНУВС, 2011.-378с.
2. Кримінальне право України. (Особлива частина): підручник / Кол. А.В. Байлов, О.А. Васильєв, О.О. Житний та ін.; за заг.ред. О.М. Литвинова; наук.ред. серії О.М. Бандурка; - Харків: Вид-во ХНУВС, 2011.-572с.
3. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-є вид., перероб. і допов. – Х.: «Право». – 2010. – 456 с.
4. Кримінальне право України. Особлива частина навчальний посібник / А. А. Васильєв, О. О. Житний, Є. О. Гладкова та ін.; за ред. О. М. Литвинова. Харків: Право, 2020. 656 с.
5. Кримінальне право. Особлива частина : підручник / О. О. Дудоров, Є. О. Письменський. Т.2. Луганськ: Вид-во «Елтон-2», 2012. 780 с.
6. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2015. 680 с.
7. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваїте, 2014. 944 с.
8. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – [5-те вид.]. – Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін [та ін.]. – 2013.
9. Кваліфікація злочинів у діяльності Національної поліції України : навчальний посібник / за ред. О. М. Литвинова. Харків : Константа, 2017. 448 с.

10. Зінченко І.О., Тютюгін В.І. Одиначні злочини: поняття, види, кваліфікація : монографія / І.О. Зінченко, В.І. Тютюгін. – Харків: Вид-во «ФІНН», 2010. – 256 с.

11. Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. 192 с.

Додаткова література

1. Вапсва Ю.А. Щодо класифікації лікарських помилок. Сучасні проблеми права, економіки та гуманітаристики: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції 27-28 квітня 2018 р. // Наукові записки ХЕПУ.-№ 1(20).-2018.-с. 33-35.

2. Вапсва Ю.А. Щодо кримінальної відповідальності за лікарську помилку// Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку: зб.тез доп. міжнарод. наук.-прак.конф. до 25-річчя ХНУВС(18 квіт.2019 р. м. Харків)/МВС України, Харків. Нац. ун-т внутр. справ: Кримінол. асоц. України.-Харків: ХНУВС, 2019.- с. 45-47.

3. Вапсва Ю.А. Щодо деяких аспектів кримінальної відповідальності медичних працівників //Злочинність і протидія їй в умовах сингулярності: тенденції та інновації: зб. тез доп. наук.-практ. конф.,присвяч.пам'яті члена Правління Кримінологічної асоціації України,професора Тетяни Андріївни Денисової (м.Харків,16 квіт.2021 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ,Кримінол. асоц. України. –Харків : ХНУВС, 2021-с.181-183

4. Вапсва Ю.А. Щодо звільнення від кримінальної відповідальності медичних працівників під час пандемії COVID-19 // Правова наука і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції : матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції (21 травня 2021 р. м. Суми) / Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ.- Суми: Видавничий дім «Ельдорадо», 2021.- с.80-82

5. Вапсва Ю.А. Щодо кримінальної відповідальності за лікарську помилку// Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції(28 лютого 2023 р. м. Дніпро) / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ.- Дніпро, 2023.

6. Вапсва Юрій. Щодо питання відповідальності та покарання за корупційні правопорушення // Актуальні питання превентивної діяльності підрозділів Національної поліції України: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кропивницький, 28 квітня2023 року). / Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2023. с.19//

URL:
https://dnuvs.ukr.education/wpcontent/uploads/2023/06/zbirnyk_28_04_2023_aktualni_py tannya_preventyvnoyi_diyalnosti.pdf

7. Вапсва Ю.А. Корупційні кримінальні правопорушення: відповідальність та покарання//Актуальні проблеми приватного та публічного права: матеріали V

Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 94-річчю з дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, Заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора Процевського О.І. (31 березня 2023 року). – Харків, 2023. – с. 442// URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/10856>

8. Ященко А. М. Обставини, що виключають можливість застосування кримінальної відповідальності. Політика у сфері боротьби зі злочинністю: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 9 – 10 грудня 2016 р.). Івано-Франківськ, 2017. С. 140 – 145.

9. Кривоченко Л. М. Класифікація злочинів за ступенем тяжкості у Кримінальному кодексі України. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 120 с.

10. Ємельянов В. П., Коростилєнко А. В. Дискусійні питання щодо загального поняття об'єкта злочинів. Часопис Київського університету права. 2016. № 1. С. 255 – 259.

11. Гуренко Д. Ю., Ємельянов В. П. Актуальні питання щодо вирішення суб'єкта злочинів. Часопис Київського університету права. 2015. № 2. С. 280 – 283.

12. Кваша О. О. Співучасть у злочині: структура та відповідальність. Київ : ІДП НАН України; РВВ ЛДУВС, 2013. 560 с.

13. Митрофанов І. І. Співучасть у злочині : навчальний посібник. Одеса : Фенікс, 2012. 208 с.

14. Крижановський М. В., Ященко А. М. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб : монографія. Харків : Право, 2020. 264 с.

15. Повліковський В. І. Кримінально-правове забезпечення свободи слова та професійної діяльності журналістів в Україні : монографія. Харків : Панов, 2016. 488 с.

16. Харітонов С. О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України : монографія. Харків : Право, 2018. 328 с.

17. Івахненко О. А. Кримінальна відповідальність за хуліганські діяння: хуліганські злочини та склади злочинів: монографія / за ред. В. П. Ємельянова. Харків : Право, 2016. 184 с.

18. Бандурка І. О. Злочини проти моральності у сфері статевих стосунків : монографія. Харків : Золота миля, 2012. 224 с.

19. Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. 192 с.

20. Велика українська юридична енциклопедія: У 20 томах. Том 17. Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. 1064 с.